

MIRJANA DOKMANOVIĆ

ŠTA ZDRAV RAZUM MOŽE DA UČINI ZA LJUDSKA PRAVA

U V O D

Naslov ovog rada je parafraza naslova studije Srđana Prodanovića¹ (2017) “Šta zdrav razum može da učini za društvenu teoriju?”. Baveći se fenomenologijom i pragmatizmom, ovaj autor razmatra neopragmatičko shvatanje zdravog razuma kao nužnog polazišta saznanja u društvenim naukama. Prodanović² zaključuje da je odnos zdravog razuma i društvenih nauka dvostruko kritički.

Prva grupa kritika predstavlja konvencionalne opšte pojmovne apstrakcije o većem skupu konkretnih fenomena, koje su objektivno proverljive kroz praktičnu verifikaciju unutar uže naučne zajednice.

Drugu grupu čine zastupnici ideja redeskripcija nastalih na temelju partikularnih zdravorazumskih pojmovnih inovacija čija se opštost postiže praktičnom verifikacijom unutar društva kao celine. Iako su po mnogo čemu različite, ove dve kritike se, prema ovom autoru, ujedanjuju u tome što osporavaju i sprečavaju dominaciju kvaziteorijskog utemeljenja društvene stvarnosti.

Dr Mirjana Dokmanović, naučna saradnica Instituta društvenih nauka, Beograd.

¹ Prodanović, S. (2017). *Šta zdrav razum može da učini za društvenu teoriju?: ka pragmatičnom shvatanju prakse*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

² Op. cit., str. 232.

Prema Prodanoviću³, zdrav razum je dovoljan “kognitivni resurs” za regulisanje prakse, odnosno političkog, društvenog i svakodnevnog života. U odnosu na društvenu teoriju, tretira se kao komplementarni oblik znanja koji su deo jednog istog skupa kognitivnih alata putem kojih ulazimo u interakciju sa društvenim i prirodnim okruženjem⁴. Predmet rada je preispitivanje ovog postulata u oblasti međunarodnog prava ljudskih prava. Cilj rada je analiza korišćenja razuma kao kognitivnog i pragmatičkog resursa za realizaciju ljudskih prava.

Potreba za promišljanjem realizacije normi ljudskih prava iz perspektive prirodnog prava, odnosno morala, pravde i razuma, postaje sve izraženija. Od usvajanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima 1948. godine, zaštita i unapređenje ljudskih prava su u fokusu Ujedinjenih nacija i brojnih drugih međunarodnih i regionalnih organizacija (Savet Evrope), kao i supranacionalnih tvorevina kao što je Evropska unija. Posledično, razvile su se generacije ljudskih prava i formirao se širok dijapazon međunarodnih i regionalnih normi i standarda ljudskih prava u svim oblastima javnog života. Brojne međuvladine organizacije, kao što je Međunarodna organizacija rada i Interparlamentarna unija, bave se unapređenjem standarda ljudskih prava u oblastima svog delovanja i nadziru implementaciju tih standarda od strane država.

Uprkos razvoju međunarodnog prava ljudskih prava i proboju zahteva za poštovanjem standarda ljudskih prava, zahuktala produkcija normi ljudskih prava, pretočena u hiperprodukciju nacionalnih pravnih normi, nije u očekivanoj i srazmernoj meri doprinela zaštiti i dobiti uživaoca tih prava⁵.

Naprotiv, oni su često žrtve kršenja svojih osnovnih prava i sloboda, a mehanizmi zaštite su po pravilu neefikasni i neadekvatni. Umesto prosperiteta i blagostanja, savremeni svet na početku 21. veka karakterišu masovna kršenja ljudskih prava u vidu rasta siromaštva, prekarijata, nasilja, oružanih konflikata, terorizma, diskriminacije žena i manjinskih grupa, eksploatacije ženske i dečje radne snage, trgovine ljudskim bićima, uništavanja prirodnih resursa i zagađivanja hrane, vode i životne sredine. Međunarodno pravo ljudskih prava gubi svoj

³ Op. cit., str. 13.

⁴ Op. cit., str. 14.

⁵ Dokmanović, M. (2017). “Žrtve kršenja ljudskih prava između hiperprodukcije normi ljudskih prava i pravde: globalni i lokalni kontekst”, knjiga apstrakata, Osmo godišnja konferencija Viktimološkog društva Srbije, Žrtve između bezbednosti, ljudskih prava i pravde: lokalni i globalni kontekst, 30.11. - 01.12.2017, str. 38-39, <http://vds.rs/File/KnjigaApstrakata2017Final.pdf>

autoritet kao postulat koji obezbeđuje zaštitu i poštovanje ljudskog dostojanstva svih ljudskih bića po načelu ravnopravnosti i nediskriminacije.

Polazište rada je u tezi da razum može i treba da pruži čoveku ključ za rešenje svih individualnih i opštih problema, kako je to ističe Džon Lok⁶. Uvažavamo i Šicovu (Schutz) hipotezu⁷ da, ukoliko želimo da imamo ozbiljnu društvenu nauku, potrebno je da se fokusiramo na zdravorazumsku zalihu znanja koju zatičemo u svakodnevnom životu, s obzirom da predstavlja osnovu svakog oblika društvenog delovanja. Ova oblast je bitna, jer van nje sistemi objašnjenja u društvenim naukama gube na svojoj intersubjektivnosti, a time i na naučnoj validnosti.

U radu se izraz razum koristi prevashodno kako je definisan u filozofiji i nauci kao viša duhovna moć saznavanja i sposobnost logičkog i kritičkog razumevanja, mišljenja i prosuđivanja. Pod izrazom zdrav razum podrazumeva se skup vrednosti koji ljudi smatraju ispravnim i mudrim, zasnovanim na zajedničkom znanju.

RAZUM, FILOZOFIJA I PRAVO

S obzirom da čovek stvarnost i svet oko njega saznaje umom i opažajima, odnos ove dve kategorije je permanentno u žiži rasprave filozofa⁸. Imajući u vidu opsežnost filozofske misli u pogledu ove problematike, u ovom delu rada predstavlja se samo siže filozofskih stavova bitnih za predmet i cilj ovog rada.

Razmatrajući pitanje izvora saznanja, za Heraklita i Demokrita su jedino racionalne spoznaje prave, za razliku od opažajne. Sokrat ističe da čoveka određuje um, a ne opažaj; mera svega je umni uvid.

Prema Platonu predmet umovanja je prava stvarnost (svet ideja), dok je predmet opažanja prolazna stvarnost (svet pojava). Stoici ističu da je spoznaja moguća, jer je ljudski um deo svetskog uma. Toma Akvinski i drugi skolastiča-

---

⁶ Lok, Dž. (1962). *Ogled o ljudskom razumu*. (pred. Petrović, G.). Beograd: Kultura, str. lxxv.

⁷ Prema: Prodanović, S. (2017). *Šta zdrav razum može da učini za društvenu teoriju?: ka pragmatičnom shvatanju prakse*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, str. 101.

⁸ Braun, S. (ur.). (2008). *Istorija filozofije. Tom 2. Helenistička i pozna antička filozofija*. (prev. P. Milidrag), Beograd: Plato Books; Braun, S. (ur.). (2008). *Istorija filozofije. Tom 3. Srednjovekovna filozofija*. (prev. P. Milidrag), Beograd: Plato Books; Braun, S. (ur.). (2008). *Istorija filozofije. Tom 4. Renesansa i racionalizam sedamnaestog veka*. (prev. P. Milidrag), Beograd: Plato Books; Braun, S. (ur.). (2008). *Istorija filozofije. Tom 5. Britanska filozofija i doba prosvetiteljstva*. (prev. P. Milidrag), Beograd: Plato Books.

ri srednjovekovne hrišćanske filozofije smatraju da je um podređen veri, a istina uma ne može protivrečiti istini objave. Đordano Bruno i drugi filozofi renesanse odbacuju sve službene autoritete, smatrajući da jedini autoritet treba da bude razum i slobodno istraživanje. Racionalističko gledište Dekarta i drugih filozofa racionalista je da je čovek misaono biće, te da samo razum može odrediti ono što je istinito. Zdrav razum nije samo nadležnost učenih, već je, kako ovaj filozof primećuje, najbolje raspodeljena stvar na svetu.

Suprotno Dekartovom dualizmu koji razlikuje dve supstance, duh i telo, Spinoza zaključuje da je supstanca nužno jedna. To je stvar koja postoji a da joj za postojanje nije potrebna nijedna druga stvar. Prema njegovom viđenju, to je Bog ili priroda, čiji je čovek deo. Najveća sreća čoveka leži u usavršavanju razuma i razumevanju Boga odnosno prirode. Dobro i zlo su relativni pojmovi i spadaju u proizvode razuma, a čovekov je zadatak da pomoću razumskog saznanja savlada svoje afekte.

Prema Loku, utemeljivaču gnoseologije, proučavanje ljudskog razuma treba da prethodi svakoj drugoj njegovoj upotrebi u filozofiji i nauci, no razum treba prvo upotrebiti za ispitivanje sopstvenih spoznajnih sposobnosti. S druge strane, Hjum odriče svaku mogućnost spoznaje i smatra da razum nije dorastao da ljudima bude vodič u životu. Podstaknut Hjumovim skepticizmom, Kant⁹ kritički preispituje sam um i razmatra postavljanje mogućnosti i granica vlastitog uma kritikom. On zaključuje da je razum jedini način spoznaje. Time čovek dospeva u središte spoznaje.

U Kantovoj filozofiji, razum je pojmovna i niža, drugostepena moć spoznaje u poređenju sa umom, koji operiše idejama. Po Kantu, razum sa čulima predstavlja izvor iskustvenog saznanja, dok je delatnost uma upravljena na ujedinjavanje i oformljavanje tog saznanja¹⁰. Po njemu, pravo spada u oblast praktičnog, a ne kritičkog uma, gde spadaju sva saznanja *a priori*. Nasuprot Kantu, Hegel ne veruje u nemogućnost spoznaje stvari takva kakva je po sebi i smatra da je um u osnovi i biti svega. Za njega, ono što je umno, to je stvarno.

Imajući u vidu predmet i cilj ovog rada, posebno je značajno istaći Kantov etički formalizam. Čisti um je, prema njemu, sam za sebe praktičan, može da pruži *normu* za delovanje i daje čoveku opšti zakon koji naziva *moralnim zakonom*. Moralni zakon, međutim, ne samo zapoveda, već i *kategorički* zapoveda. Prema

⁹ Kant, I. (1979). *Kritika praktičkog uma*. (prev. Basta, D.). Beograd: BIGZ.

¹⁰ *Mala enciklopedija Prosveta*, 2. Beograd: Prosveta, str. 410.

Kantu¹¹, um je nepodmitljiv i na što god nas navodile naše naklonosti, uvek ćemo ga naći u sebi, makar ga nećemo uvek i poslušati. To je glas uma koji traži kategorički da načelo koga se držimo bude takvo da ga i drugi mogu prihvatiti.

Moralni imperativ stoga neposredno nalazimo u sebi kao apriorni zahtev našeg uma, a moralno dobro je ono delovanje koje je nastalo iz osećanja poštovanja prema moralnom imperativu: “*Radi tako da maksima tvoje volje može istovremeno da važi kao princip opšteg zakonodavstva.*” Ovaj *moralni zakon u nama*, pored *zvezdanog nema iznad nas*, Kant neposredno povezuje sa svešću o svojoj egzistenciji. Stoga “nauka predstavlja uzana vrata koja vode do učenja o mudrosti, ako se pod njim ne podrazumeva samo ono što čovek treba da čini nego ono što učiteljima treba da služi kao putokaz da put ka mudrosti, kojim svako treba da ide, dobro i jasno prokře i druge osiguraju od stranputica”¹².

S obzirom na imperativ ovog moralnog zakona, Kant slobodu ne shvata u smislu proizvoljnosti. Naprotiv, ljudsko postupanje mora biti nečim određeno i vođeno, a za ljudsku slobodu je presudno čime je ono određeno. Za slobodu čoveka, koji je umno biće, presudno je da li se ono određuje sopstvenim principima koji proizilaze iz njega kao umnog bića, ili tuđim principima i uzrocima koji postoje van njega ili u njemu samom kao prirodnom, nagonskom biću¹³. Sloboda čoveka je stoga u suštini podređivanje sebe kao prirodnog bića zakonu koji smo sami sebi propisali kao umna bića. Kant primećuje da sloboda kao opredeljivane isključivo moralnim principom nikada nije u stvarnom ljudskom postupanju u potpunosti prisutna, s obzirom da se čovek opredeljuje i pod drugim uticajima kao što su sklonosti i čulne želje. Ipak, svi mi osećamo u sebi zahtev da treba da se opredeljujemo prema moralnom principu.

O pravu se mogu potaviti ista osnovna filozofska pitanja kao i o svetu, odnosno uopšte postojećem, s obzirom da je i pravo deo sveta. Odgovor na filozofska pitanja o svetu nije samim tim i odgovor na ista takva pitanja o pravu, pošto ono može da se razlikuje od sveta u celini¹⁴. I pored toga što pravo ne mora da ima istu prirodu kao svet u celini, svako veliki filozofski sistem se proširio i na pravo.

---

¹¹ Kant, I. (1984). *Kritika čistoga uma*. (prev. Sonnenfeld, V.). Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.

¹² Op. cit., str. 176.

¹³ OP. cit., str. 15.

¹⁴ Lukić, R. (1983). *Metodologija prava*. 3. izdanje. Beograd: Naučna knjiga, str. 51.

Prirodno pravo se razvijalo od učenja antičkih mislilaca i kretalo se oko suprotnosti između prirode i propisivanja. Prirodno pravo srednjeg veka se baziralo na suprotnosti između božanskog i ljudskog prava, a prirodno pravo novog veka oko suprotnosti između pravne prinude i pojedinačnog uma¹⁵. Prirodno pravo polazi iz tvrdnje da je preče nego pozitivno pravo, jer s obzirom da proizilazi iz prirode, božje volje ili razuma, ima apsolutno važenje. Pozitivno pravo, dato istorijom i odnosom snaga, je nesavršeno, dok je prirodno pravo savršeno, jer se zasniva na razumu i prirodi¹⁶. Njegovi osnovni vrednosni sudovi, priroda, otkrovenje i um, su opštevažeći i nepromenljivi.

U rimskom pravu, *ius gentium* je predstavljalo pravo koje je zajedničko svim ljudima, jer je u skladu sa prirodom i razumom. Za razliku od ovog *ius naturale*, *ius civile* je označavalo pravo svojstveno jednom narodu. Za rimske pravnike prirodno pravo je svojstveno ne samo ljudskom rodu nego i svim živim bićima i nepromenljivo je, za razliku od civilnog prava, koje je podložno promenama. O značaju razuma u rimskom pravu govori činjenica da je za srednjovekovne komentatore rimsko pravo bilo pisani razum (*ratio scripta*). Ciceron je isticao da je *domina omnium et regina ratio*, kao i da razum vidi i uzrok i posledice stvari (*ratio et causas rerum et onsecutiones videt*). Razum uči i pokazuje šta bi trebalo činiti, a šta izbegavati. Za rimske pravnike *ratio est radius divini luminis* i *non clauditur loco*. Pravo je neposredno povezano sa razumom i moralom, jer *nihil quod est contra rationem est licitum*.

Prirodno pravo postoji kao neka vrsta produžetka izvesnih tendencija razvoja iskustvene stvarnosti i njihovog zaokruživanja u jednu skladnu celinu¹⁷. Ljudski um ne može da stvara pravo niti da ga *a priori* sadrži, nego ga samo otkriva kako postoji u prirodi na osnovu iskustvenog saznanja. Ideja prirodnog prava stoga leži duboko u čoveku i narodu, iako ne postoji svest o njoj.

Prirodno pravo ipak ima svoje manjkavosti, prvenstveno u vidu nedostatka konkretnih normi koje se mogu upotrebiti u praksi, na primer u imovinsko-pravnim odnosima.

S druge strane, ogroman je značaj prirodnog prava u moralnom korigovanju pozitivnog prava i postavljanju pravnog okvira u granice morala i pravde. U

¹⁵ Radbruh, G. (1980). *Filozofija prava*. (prev. Guteša, D.) Beograd: Nolit, str. 26.

¹⁶ Stanojević, O. (1986) *Rimsko pravo*. Beograd: Nomos, str. 82.

¹⁷ Živanović T. prema: Lukić, op.cit., str. 57.

tom pogledu prirodno pravo je od izuzetnog značaja za formulisanje i primenu normi kojima se štite i primenjuju ljudska prava.

RAZUM I MEĐUNARODNO PRAVO LJUDSKIH PRAVA

Savremena ljudska prava nalaze svoje utemeljenje u prirodnom pravu zasnovanom na razumu kako je to naznačeno kod Cicerona, Grocijusa, Rusoa i Džona Loka¹⁸. Za razliku od Lajbnica i Hobsa, koji smatraju da prirodno stanje odlikuje nejednakost i borba među ljudima, Lok¹⁹ (1962) je suprotnog mišljenja. Prema njemu, prirodno stanje je jednakost među ljudima, a država mora da potvrdi to prirodno stanje i garantuje život, slobodu i vlasništvo. Štaviše, Lok opravdava pravo naroda da oduzme vlast vladaru koji ne poštuje prirodno pravo.

Prema idealističkoj koncepciji, ljudski razum spada u materijalne izvore prava. Pored razuma, u ove društvene činioce koji su doveli do nastanka određene norme spadaju težnja za pravdom, klasna borba, opšti interes, Božja volja, konkretne potrebe i interesi države itd. Po svojoj prirodi razum je sličan osećaju pravednosti i savesti, s obzirom da se radi o urođenim svojstvima ljudskog bića.

Posredno, razum je izvor i međunarodnog prava ljudskih prava. Član 38.1.d Statuta Međunarodnog suda pravde navodi doktrinu (pravnu nauku) kao pomoćno sredstvo za utvrđivanje pravnih pravila. Stavovi pravne nauke iako nemaju obaveznu snagu, u praksi mogu doprineti usvajanju nekih novih rešenja i izgradnji novih instituta, ako se pokažu kao *razumno*, korisno i prihvatljivo rešenje²⁰. Imajući u vidu da su međunarodni ugovori glavni izvori međunarodnog prava ljudskih prava, kao i da je *pacta sunt servanda* princip na čiju nepovredivost priznaju pravni sistemi svih država sveta, postavlja se pitanje zbog čega onda države masovno krše međunarodne ugovore kada se odnose na ljudska prava²¹.

---

¹⁸ Dimitrijević, V., Popović, D., Papić, T. i Petrović, V. (2007). *Međunarodno pravo ljudskih prava*, drugo izdanje. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, str. 43-58.

¹⁹ Lok, Dž. (1962). *Ogled o ljudskom razumu*. (pred. Petrović, G.). Beograd: Kultura.

²⁰ Krivokapić, B. (2017). *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Poslovni i pravni fakultet i Institut za uporedno pravo, str. 169.

²¹ U razmatranju predmeta ovog rada ostajem u oblasti doktrine, tako da ostavljam u stranu ekonomske, političke i geopolitičke razloge kršenja ljudskih prava i instrumentalizaciju ljudskih prava kojima pribegavaju pojedine države, grupe država, savezi država i međunarodne organizacije radi ostvarivanja njihovih pojedinačnih ekonomskih, političkih, vojnih, geostrateških i drugih ciljeva i interesa.

Države se slobodno, na osnovu svoje volje, udružuju sa drugim državama u formulisanju normi u cilju regulisanja zaštite i ostvarivanja ljudskih prava u nekoj oblasti; države se po svojoj slobodnoj volji odlučuju da potvrde ili ne potvrde taj novostvoreni međunarodni ugovor o ljudskim pravima i ugrade ga u svoje nacionalno zakonodavstvo. Nakon toga, u fazi primene mnoge države zapostavljaju svoju prilježnost principu *pacta sunt servanda*.

Ako ostavimo po strani slučajeve u kojima se radi o svesnom i namernom kršenju poštovanja prihvaćene ugovorne obaveze, uzrok nepoštovanja međunarodnopravnih ugovornih obaveza može se naći u prevelikoj opštosti ljudskih prava koja daje osnova različitim tumačenjima o modusima ostvarivanja tih prava. Pojedina od tih tumačenja mogu naići čak i na otpor zakonodavne, izvršne vlasti i/ili sudske vlasti. Perelman²² obrazlaže da, ako se može računati na popis univerzalnih vrednosti, kao što su pravda i istina, na koje se svako poziva i koje niko ne odbija, “ta saglasnost traje samo dok se ostaje na opštim stvarima. Čim se usudimo da pređemo sa te saglasnosti *in abstracto* na slučajeve konkretne primene, odmah se pojavljuju sporovi.”

Primeru radi, opšta saglasnost se lako postiže oko normi kao što su “svaki čovek ima pravo na dostojanstvo”, “treba činiti dobro, a izbegavati činjenje zla”, “moralno je raditi u interesu većine” i “ne treba nikome nanositi patnju bez potrebe”. Postoji opšta saglasnost i oko Kantovog moralnog imperativa “radi tako da maksima tvoje volje u svako doba može ujedno da vredi kao princip opšteg zakonodavstva”. Svako od ovih pravila izražava neku univerzalnu važeću normu, primećuje Perelman. Pa ipak, brojne su rasprave i neslaganja prilikom prevođenja ovih normi u zakonske odredbe ili prilikom njihove primene na konkretne slučajeve.

Pozitivisti zaključuju da se opšta saglasnost u pogledu tzv. univerzalnih normi i vrednosti tiče samo praznih formi za koje nikome ne pada na um da ih dobije, jer je svako slobodan da ih tumači na svoj način²³. U knjizi koju je objavio UNESCO 1949. godine²⁴, više pisaca je konstatovalo da, ako se moglo doći do saglasnosti u pogledu sačinjavanja liste ljudskih prava među predstavnicima različitih, pa i suprotstavljenih ideologija, “to je zato što njihov smisao, značaj i hijerar-

²² Perelman, H. (1983). *Pravo, moral i filozofija*. (prev. Guteša D. i Mihajlović, V.). Beograd: Nolit, str. 53.

²³ Op. cit., str. 54.

²⁴ Prema: Perelman, op. cit., str. 70.

hizacija nisu bili tačno utvrđeni”. Sve dok ti principi ostaju dovoljno neodređeni, niko ih ne osporava, no rasprave se rađaju čim se pređe na primeni tih opštih principa na pojedinačne slučajeve.

Ovakvo zapažanje, koje smatramo razložnim, samo je na prvi pogled u koliziji sa Kantovim shvatanjem slobode kao autonomije i podređivanja sebe kao prirodnog bića zakonu koji smo sami sebi propisali kao umna bića. Opredeljivanje samo moralnim principom nikada nije u stvarnom ljudskom postupanju u potpunosti prisutno, iako čovek oseća u sebi *zahtev* da se opredeljuje prema moralnom principu²⁵. Poriv da se ponašamo prema moralnom imperativu opravdavamo i razumom. Smatramo *razumnim* činiti dobro drugima, jer time povećavamo šanse da i drugi čine dobro nama. Smatramo *razumnim* poštovati slobode drugih, kako bi i drugi poštovali našu slobodu. Smatramo *razumnim* delovati po maksimi po kojoj je sloboda svakog čoveka ograničena slobodom drugih, jer nam to obezbeđuje nesmetano uživanje naše sopstvene slobode.

Silazak na niži stepen opštosti otvara rasprave i različita tumačenja oko toga šta se smatra *razumnim*. Na primer, Opšta deklaracija o ljudskim pravima (1948) u članu 24 navodi da svako ima pravo na odmor i dokolicu, uključujući *razumno* ograničenje radnog vremena. U praksi države različito određuju broj radnih sati dnevno, nedeljno i mesečno zavisno od toga šta smatraju *razumnim* organizovanjem radnog vremena i za koje vrste poslova. Još je veća razlika u tumačenju država koji je to *razumni* period u kojem majke treba da uživaju posebnu zaštitu pre i posle rođenja dece, kako to predviđa Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966) u članu 10.2 (period porodijskog odsustva se kreće se od dva pa do 24 meseca i više, zavisno od države). Različita su i tumačenja šta se smatra *razumnim* rokom za suđenje pritvorenom licu, kako se to traži prema članu 9.3 Međunarodnog pakta o građanskim političkim pravima, ili koja su to *nerazumna ograničenja* biračkog prava i učešća u javnim poslovima koja zabranjuje ovaj Pakt u članu 25.

Pa ipak, i pored ove opštosti, pre se može zaključiti da se radi o nivou voljnosti države da faktički poštuje i štiti ljudska prava, nego o različitom tumačenju šta se smatra *razumnim*. Ova voljnost se može ispitati postavljanjem pitanja kao što su: “Da li je razumno da zaposleni rade *X* sati dnevno?”, “Da li je razumno da majka ima pravo na *X* meseci plaćenog porodijskog odsustva?”, “Da li je razumno da rok za određivanje pripremnog ročišta za optuženog koji se nalazu u pri-

---

²⁵ Kant, I. (1979). *Kritika praktičkog uma*. (prev. Basta, D.). Beograd: BIGZ, str. 16.

tvoru bude *X* dana određivanja pritvora?”, “Da li je razumno da se ograniči biračko pravo na osnovu *X*?” itd.

Putem ovakvih formulacija, opseg različitih tumačenja jedne opšte norme suzila bi se u *razumne* okvire. Pokazuje se ljudi u različitim društvima imaju isti osećaj o tome šta smatraju razumnim odnosno nerazumnim, čak i u slučaju da pripadaju različitim društvima i neguju različite kulturne i druge obrasce. Smatra se *nerazumnim* da se biračko pravo ograniči, primera radi, na osnovu pola, invaliditeta ili etničke pripadnosti, dok se, s druge strane, smatra *razumnim* ograničiti vršenje ovog prava na osnovu dobi (deci i maloletnim licima). Smatra se *nerazumnim* da suđenje optuženom koji se nalazi u pritvoru počne godinu dana, na primer, od određivanja pritvora. Zahtev razuma je naročito prisutan kod određivanja i načina računanja zakonskih rokova za preduzimanje određenih radnji, s obzirom da neposredno utiču na mogućnost ostvarivanja pojedinih prava.

Kriterijum šta se smatra razumnim može se koristiti i za korigovanje pojedinih uslova ili pretpostavki za ostvarivanje nekog ljudskog prava. Primera radi, smatra se *nerazumnim* da zaposleni koji obavljaju naporene poslove ili pod teškim uslovima rade više od sedam-osam sati dnevno, dok se ta dužina radnog vremena neće smatrati *nerazumnom* za obavljanje poslova koji ne iziskuju poseban napor. S druge strane, može se ustanoviti da je u pojedinim sektorima rada *razumno* skratiti dnevno radno vreme sa osam časova, na šest ili pet časova iz razloga povećanja efikasnosti, smanjivanja troškova, tehnološkog napretka ili iz nekih drugih razloga.

Ovaj kriterijum se može koristiti i kao okvir za procenu nivoa ostvarivanja pojedinih ljudskih prava. Na primer, u pogledu ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu populacije u ruralnim područjima, pitanje bi bilo:

- Da li je *razumno* smanjivati broj zdravstvenih ambulanti u udaljenim i ruralnim područjima?

Međutim, odgovor na ovako formulisano pitanje najverovatnije ne bi ukazao na stanje stvari u odnosnoj oblasti. Potrebno je da se uzme u obzir i širi ekonomski, kulturni, politički, društveni, geopolitički i drugi kontekst u kojem se odnosna ljudska prava ostvaruju. Imajući to u vidu, pitanje bi trebalo korigovati tako da glasi:

- Da li je *razumno* smanjivati broj zdravstvenih ambulanti u udaljenim i ruralnim područjima: (a) .... u kojima su naselja u potpunosti napuštena? (b) .... zato što nema dovoljno zdravstvenih radnika? (c) .... zato što država ne može da

pokriva troškove rada ambulanti? (d) ... zato što to od države traži Međunarodni monetarni fond u sklopu aranžmana sa državom koji uključuju zahtev za smanjivanjem budžetskih izdvajanja za neproduktivnu sferu? (e) ... zato što su državne ambulante u tim sredinama postale nerentabilne zbog otvaranja privatnih ambulanti?

U slučaju pod (a), zdrav razum govori da nije opravdano održavati ambulante u područjima u kojima više niko ne živi. U slučaju pod (b), zdrav razum ukazuje da nedostatak stručne i kvalifikovane radne ne bi smelo da ugrozi ostvarenje prava na zdravstvenu zaštitu, i ukazuje na mesta nužne intervencije države (npr. stimulisanje povećanja broja zdravstvenih radnika u tim područjima posebnim merama).

U slučajevima pod (c), (d) i (e) jedini razuman zaključak iz perspektive ljudskih prava jeste da nije razumno jednoj kategoriji stanovništva ugroziti ili otežati pristup zdravstvenoj zaštiti, s obzirom da će to imati negativne implikacije na nivo njegovog zdravstvenog stanja, a time i na i celokupnu zdravstvenu situaciju u zemlji. To se negativno odražava i na ekonomske aktivnosti u vidu izgubljenih radnih sati zbog bolesti i radne nesposobnosti, a time i na i nivo ostvarenja ruralnog razvoja i ukupnog privrednog razvoja zemlje. Pored toga, praksa ukazuje da je otežan pristup zdravstvenoj zaštiti jedan od uzroka migracija stanovništva iz ruralnih krajeva u urbane sredine, koja postaju preseljena, čime se otvara niz drugih problema.

Po ovom modelu mogu se preispitati politike ljudskih prava u svim drugim sektorima, kao što su obrazovanje, socijalna zaštita i radna prava. Treba, ipak, imati u vidu da je svakodnevno znanje zdravog razuma, formirano isključivo kroz našu praksu, varijabilno i opire se bilo kakvoj vrsti potpune generalizacije ili determinacije²⁶. Pored toga, treba imati u vidu da zdrav razum egzistira i kao politička kategorija. Gramsci²⁷ ukazuje na društvenu konstruisanost zdravog razuma koji se "sa jasnim političkim implikacijama uspostave određene hegemonije diskurzivno distribuira i ojačava stvarajući iluziju objektivnosti", iako zapravo odražava vrednosti određene klase i pogleda na svet.

---

²⁶ Prodanović, op. cit., str. 201.

²⁷ Prema: Gašparac, V. (2015). "Zdrav razum kao politička kategorija: Primjer pokušaja uspostave neoliberalne hegemonije kroz državni udar u Čileu 1973." Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 10.

ZAKLJUČAK

Sve je raširenija praksa država da ispunjenje svoje obaveze prema poštovanju, zaštiti i ostvarivanju ljudskih prava ocenjuju stepenom harmonizacije nacionalnog zakonodavstva sa standardima postavljenim u međunarodnim i regionalnim ugovorima o ljudskim pravima. Raširenost kršenja i nepoštovanja ljudskih prava ukazuje na nužnost premeštanja fokusa od bavljenja unapređenjem *forme* (normi) ka bavljenju unapređenjem *suštine* (morala, pravde i pravičnosti). Ljudska prava se moraju vratiti svom izvoru – težnji da se ograniči moć vlasti i da se ona učini pravičnom i odgovornom²⁸. Ovo je, istovremeno, pitanje i zdravog razuma.

Pitanje zaštite sopstvenog života i ljudskog dostojanstva, ostvarenje prava na pristojan rad i pristojnu nadoknadu, prava na učešće u javnom i političkom životu, prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, prava na obrazovanje i druga ljudska prava formulisana u međunarodnim ugovorima pitanja su i zdravog razuma kao osnova svakodnevice i života čoveka u društvu.

Pitanje uspostavljanja određenog formalnog organizacijskog sistema koji bi trebalo da sadrži i omogući razne aspekte svakodnevnog življenja i odgovore na svakodnevne izazove takođe je pitanje zdravog razuma. Zdrav razum govori čoveku da je nužno da se udružuje sa drugim ljudima na principima međusobnog uvažavanja, pravde i pravičnosti, i da formalizuje pravila ponašanja u vidu pravnih normi radi njihove predvidljivosti i osiguranja sigurnosti. Kao što to Ciceron (*De off.* 1, 28, 101) ističe, *ratio decet et explanat quid faciendum fugiendumve sit*. Uvažavanje razuma kao kognitivnog i pragmatičkog resursa i neodvojivog sastojka moralnih imperativa koji su u srži prava doprinosi regulisanju prakse na način da se neposredno i posredno doprinese ostvarivanju ljudskih prava.

---

²⁸ Dokmanović, op. cit.

MIRJANA DOKMANOVIĆ, Ph.D.,
Research Associate, Centre for Legal Research,
Institute of Social Sciences Belgrade, Serbia

WHAT CAN COMMON SENSE DO FOR HUMAN RIGHTS

Summary

One of the difficulties in transposing human rights into practice is due to their broad generality that enable different interpretations about the modes of exercising those rights. The prevalence of human rights violations implies the necessity of shifting the focus from dealing with improvement of *the form* (norms) towards dealing with *the substance* (moral, justice, and equity). Human rights have to be driven back to their source – an intent to limit the power of Government and to make it just and responsible. The paper stresses the need to review respect of the norms of human rights from a common sense perspective as a necessary starting point for social theories and practices. It is *ratio* that tells a human being that it is necessary (*rationale*) to associate with other human beings to safeguard one's needs and interests; this association has to be based on the principles of mutual respect, justice and equity in order to achieve the goal. The paper concludes that the appreciation of *ratio* as a cognitive and pragmatic resource contributes to the regulation of practices in a way that directly and indirectly enable enjoyment of human rights. The paper proposes a model of examining the mode of implementation of human rights from the perspective of common sense that would contribute to the prevention of human rights violations and harmful consequences in practice.